

МРНТИ 03.09.11

Әшімжан Назерке¹

²2-курс магистранты, Академик Т.С. Садықов атындағы Қазақстан тарихы кафедрасы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН СУРЕТШІЛЕР ОДАҒЫНЫҢ ҚҰРЫЛУ ТАРИХЫНАН

Аңдатпа

Қазақстан Кеңес Суретшілерінің одағы (ҚКСО) 1933 жылы құрылды. Қазақстан Суретшілер Одағы, суретшілер мен өнертанушыларды біріктіретін қоғамдық ұйым ретінде республикада тұңғыш құрылған Одақтардың бірі болып табылады. Қазақстан суретшілері мен өнертанушыларды біріктіретін ерікті шығармашылық ұйым. Одақ өз мүшелерінің көркемдік деңгейі жоғары туындылар жасауына және кәсіби шеберлігін үнемі дамытуға ықпал етеді. Басқару органы – съезд, атқару органы – басқармада 12 съезд өтті. Суретшілер сол заманның рухын бейнелей отырып, ұлттық мәнер мен нақышты негіздеді. Соцреалистік жүйедегі тақырыпты өз туындыларында көрсетті. Көркемөнер мектебі көптеген қиын-шылықтармен 1937, 1938 жылдары, бірінші арнайы көркемөнер училищесінің негізін қалайтын бірте-бірте базасына айнала отырып, өз жұмысын жалғастыра берді. Мақалада Қазақстан Суретшілері Одағы-ның құрылу тарихы баспасөз материалдары негізінде теориялық талдауға алынады.

Түйін сөздер: суретші, одақ, кеңес, өнертанушы, шығармашылық, ұйым, қоғам, съезд.

Ашимжан Назерке¹

магистрант 2-курса. кафедрасы истории Казахстана им академика Т.С. Садыкова, Каз НПУ им Абая.

г. Алматы, Казахстан

ИЗ ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ СОЮЗА ХУДОЖНИКОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Союз Советских Художников Казахстана был создан в 1933 году. Он является одним из первых союзников в республике как общественная организация, объединяющая Союз художников Казахстана, художников и художников. Союз способствует созданию произведений высокого художественного уровня своих членов и постоянному развитию профессионального мастерства. Органом управления, исполнительным органом в правлении проведено 12 съездов. Художники обосновали национальный стиль и стиль, олицетворяя дух того времени. Тема соцреалистической системы показала в своих произведениях. Художественная школа продолжила свою работу со многими трудностями в 1937, 1938 годах, постепенно превращаясь в основу первого специального художественного училища. В статье будет рассказано о первом этапе создания Союза художников Казахстана.

Ключевые слова: художник, союз, совет, искусствовед, творчество, организация, общество, съезд

Ashimjan Naserke.¹

¹master of 2 course, Chairs of the history of Kazakhstan named after academician T.S. Sadykova

Kazakh Abai state pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

Almaty, Kazakhstan

FROM THE HISTORY OF THE UNION OF ARTISTS OF KAZAKHSTAN

Abstract

The Union of Soviet Artists of Kazakhstan was created in 1933. He is one of the first allies in the republic as a public organization uniting the Union of Artists of Kazakhstan, artists and artists. The Union promotes the creation of works of high artistic level of its members and the constant development of professional skills. The management body and Executive body of the Board held 12 congresses. The artists justified the national style and style, embodying the spirit of the time. The theme of the socialist realist system is shown in his works. The art school continued its work with many difficulties in 1937 and 1938, gradually becoming the basis of the first special art school. The article will describe the first stage of the creation of the Union of Artists of Kazakhstan.

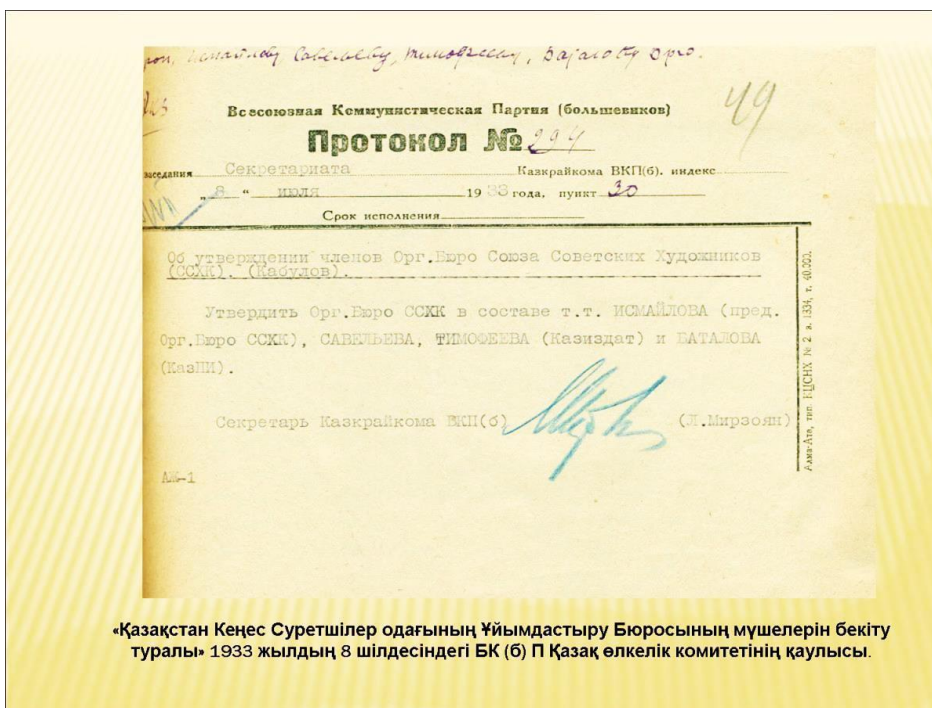
Keywords: artist, union, council, art historian, creativity, organization, society, congress

Қазақстан бейнелеу өнерінің қалыптасып дамуында Қазақстан Суретшілер одағының атқарған рөлі зор болды. Оның әсіресе бастапқы кезеңінде, оның ұйымдастыру қызметін ерекше атаған жөн. Талай қиындықтарға қарамастан, Суретшілер одағы айналасына суретшілер қатарын біріктіріп, республика-мыздағы көркемөнер саласының дамуына жағдай жасап, оның қоғамдағы мәртебесі мен беделін көтерді.

Еліміздегі барлық шығармашылық одақтар БКП (б) ОК 1932 жылы 23 сәуірде шығарған «Көркем-әдебиет мекемелерінің қайта құру» қаулысының негізінде әр жылдары құрылды.

1930-шы жылдардың басында Қазақстанда суретшілердің шығармашылық ұйымдарының қалыптаса бастауына жағдайлар туындады. 1929 жылы Алматыда тұратын бір топ суретші, ынтымақтастықтың қажет екенін түсініп, ұйымдасу формасы ретінде «көркемдік қызмет көрсету мен қалың бұқара еңбек-шілерін тәрбиелеу мақсатында» Қазақстанда Ресей суретшілері Ассоциациясының филиалын құруды ұсынды.

Қазақстан Кеңес суретшілер одағының (қысқаша ҚКСО немесе ҚСО) құрылған жылы деп 1933 жыл есептеледі. Қазақстанның Суретшілер одағы суретшілер мен өнертанушыларын біріктіретін қоғамдық мекеме ретінде республикамызда ең алғашқылардың бірі болып 1933 жылы 8 шілдеде құрылды. Төрағасы ретінде Ә.Исмаилов бекітілді.

Қазақстан Кеңес суретшілер одағының Ұйымдастыру Бюросын бекіту туралы хаттама.

(Қазақстан Республикасы Президентінің архиві)

1933 жылдың қыркүйек айында баспасөз беттеріне өз айналасына Алматы қаласының шығармашы-лық күштерін біріктіруге тырысқан ынталы топтың барын дәлелдейтін ұйымдастыру мақсатындағы бірқатар хабарламалар шықты. Шамасы, 1933 жылдың 8 қыркүйегінде кешкі сағат 5-те «Казахстанская правда» газеті редакциясының ғимараты ішінде (Гоголь көшесі мен Фонтанная көш. қиылысы) бейнелеу өнері қызметкерлерінің жалпықалалық жиналысы болады. Кәсіпқой суретшілер, бейнелеу өнері мұғалім-дері, өздігінен үйренушілер мен бейнелеу өнері үйірмелерінің мүшелері шақырылады» [1].

Төртінші күні-ақ 1933 жылдың 12 қыркүйегінде «Хабар» бөлімінде «Казахстанская правда» газеті ең ұсақ әріппен терілген жаңа хабарландыру басты: «12 қыркүйек күні сағат 5-те «Казахстанская правда» газеті редакциясында (Гоголь көш. мен Фонтанная көш. қиылысы) бейнелеу өнері қызметкерлерінің «Қазақстан суретшілері социалистік құрылыс жолындағы күресте» деген көрме ұйымдастыру жайлы жалпықалалық жиналыс өтеді. Кәсіпқой суретшілер, бейнелеу өнері мұғалімдері, өздігінен үйренушілер шақырылады» [2]. Бұл хабарландыру астында «Қазақстан кеңес суретшілері одағының ұйымдастыру бюросы» деп тұңғыш рет жазылған еді. Осы хабарламада айтылған көрме күніне қарағанда (хабарландыру 12 қыркүйекте шықты, ал көрме болса қазан айының 4-де ашылды), бір айға да толмаған мерзім ішінде ұйымдастырылған екен. Бұл оқиғаға газеттер де үн қосты:

"1933 қазан айының 4-де Қазақ АКСР-ның құрылғанына 13 жыл толу қарсаңында Алматы қаласында ұйымдастыру бюросының ұйымдастыруымен кеңес суретшілері одағының «Қазақстан суретшілері социалистік құрылыс жолындағы күресте» деген ұранмен бірінші көрмесі ашылады [2]. Көрменің мақсаты – шығармашылық, әсіресе, ұлттық және әуесқойлық күштерді айқындау, «кеңес билігінің плат-формасында болу және социалистік құрылысқа ұмтылысы» жолында осы күштерді біріктіру (БКП (б) ОК 1932 жылғы 27 сәуіріндегі шешімі), партия мен үкімет оның алдына қойған міндеттерді орындау үшін бейнелеу өнері күштерін жұмылдыру болды. Бастапқыда көрме Алматы қаласындағы суретшілердің жұмыстарын қамтиды, кейін Октябрь революциясының XVI жылдығы қарсаңында Октябрь революция-сынан бастап бүгінгі күнге дейінгі мерзім

ішіндегі Қазақстан суретшілерінің шығармашылығын қамтып, Бүкілодақтық көрмеге айналады. Көрмеге суретшілердің жаңа шығармаларымен қатар түрлі мұражайлар мен мекемелердің жұмыстары қатысады. Көрме 4 қазанда сағат 12-де қалалық кітапхананың ішінде (Федерация паркі) ашылады»[3]. Көрме кескіндеме, графика бөлімдерінен тұрады. Қатысушылардың ішінде нағыз белсенді еңбек етіп жүрген суретшілер – Ә.Ысмайылов, Ф.И. Болкоев, А.М. Зотиков, Н.И. Крутильников, Н.Никешин, В.И. Олейников-Антощенко, А.А. Риттих, Н.Д. Тимофеев, Ф.А. Чернышев т.б. болды. Сөйтіп, қыркүйек айында ҚСО-ның Ұйымдастыру бюросы өзінің алғашқы қадамдарын жасайды. Оның бірінші төрағасы болып жас суретші Әубәкір Ысмайылов, бірінші хатшысы болып суретші-график Иван Иванович Савельев тағайындалды.

1933-1937 жылдар аралығында – бірінші ұйымдастыру кезеңі – Ұйым бюросы өзін қаржыландыра-тын Қазақ Халық білім ағарту комиссариатының (ХБАК - НКП) қарамағына қарайтын. 1933 жылы 9 мың сом, 1934, 1935 жылдары – 15 мыңнан, 1936 жылы – 25 мың сом қаржы бөлінген болатын. Дегенмен, айта кету керек, Қазақ ХБАК уақытылы лимит ашпағанының салдарынан бөлінген несиенің жыл сайын үштен бір бөлігіне жуығын толық іске асыруға мүмкіндігі болмады. Қаржының жоқтығына байланысты ҚСО өз жұмысын толық ұйымдастыра алмады. Алғашқы кезде Одақ қатарында 15 суретші болды: В.Оленев-Антощенко, Ф.Болкоев, А.И. Бортников, Л.В. Гербановский, А.М. Зотиков, Ә.Ысмайылов, Н.И. Крутильников, З.С. Назыров, А.С. Пономарев, Г.И. Симкин, И.И. Савельев, Н.В. Соловьев, С.С. Столяров, А.А. Риттих, А.О. Чернышев. Бірақ сол кездегі ҚСО-ның құрамы жөніндегі мәліметтер қарама-қайшы. Ф.Болкоев 1959 жылы бір сөзінде 10 одақ мүшесі мен 11 кандидат бар деген болатын.

1934 жылдың 27 сәуірінде қазақстандық суретшілердің жұмыстары Мәскеуге келіп жетті [4]. Экспозиция, шақыру билеттері мен екі түсте орындалған жарқағаз шұғыл түрде жасалды. 8 мамыр күні Шығыс мәдениетінің мемлекеттік мұражайында Қазақ республикасының халық комиссарлары Кеңесінің арнайы қаулысы бойынша ұйымдастырылған Кеңес Қазақстанның бейнелеу өнерінің алғашқы көрмесі ашылды. Бұл көрмеге 22 қазақстандық суретші – Н.Хлудов, В.Оленев-Антощенко, Ф.Болкоев, О.Д. Белослюдова-Жилинская, Бурданов, Ш.У. Галиев, К.Г. Григорьянц, И.Ивачев, Ә.Ысмайылов, В.В. Каптерев, В.А. Капалкин, А.П. Простев, Л.Гербановский, Ә.Қастеев, А.Кашин, Г.Козлов, Н.Крутильников, И.И. Савельев, С.С. Столяров, Ә.Ә. Қайдаров, Х.А. Ходжиков, Ф.А. Чернышев 180 шығармашылық жұмыстарымен (кескіндеме, плакат, графика, «колөнер өндірісінің үлгілері») қатысты. Көрмедегі материалдарды ҚСО-ның Ұйым бюросы, Қазақ ХБАК, Орталық Мемлекеттік мұражай мен жеке суретшілер дайындап берді. Көрменің ашылуында 50-ден астам адам: РКФСР (РСФСР) Халық білім ағарту комиссариатының, қазақ уәкілдігінің, шет елдермен мәдени байланыс жасау Бүкілодақтық қоғамының (ВОКС), мұражай, ғылыми және көркемөнер ұйымдарының өкілдері болды. Құттықтау сөзбен ХБАК мұражай бөлімінің орынбасары Ф.Я. Кон шығып сөйледі. Өкінішке орай, көрменің Мәскеуде қысқа ғана уақыт болуына байланысты, жалпы жұртшылық пен суретшілердің кең талқылауына түспеді.

1936 жылдың көктемінде Мәскеуде Қазақстан өнері мен әдебиетінің бірінші онкүндігі болып өтті. Бейнелеу өнері Мәскеудің Үлкен театрының филиалында 17 мамыр – 26 маусым аралығында көрсетілді [4]. Бұл экспозиция Қазақстанның Орталық мұражайының, ұлттық мәдениет институтының және басқа да ұйымдардың материалдары бойынша жасалды. Көрмеге кескіндеме, графика, осы заманғы суретшілердің плакаттары мен халық өнерінің үлгілері – жалпы саны 200-ден астам экспонаттар қойылды. Қатысушылардың ішінде – Ф.И. Болкоев, А.И. Бортников, Л.В. Гербановский, К.Г. Григорьянц, Ә.Ысмайылов, В.В. Каптерев, Ә.Қастеев, Н.И. Крутильников, А.А. Риттих, Е.А. Техменев, Х.Х. Ходжиков, Н.Г. Хлудов болды.

1937 жылдан ұйымдастыру жұмыстарының екінші кезеңі басталады. Оның ерекшелігі мен спецификасы неде? ҚСО Халық білім ағарту комитетінің қарамағынан шығып, 1937 жылдың қаңтар айынан бастап үкімет қаулысы бойынша өнер істері Басқармасының

жетекшілігінеенді. Осы кезден бастап ҚКСО-ның Ұйымдастыру комитеті атанды. «Ұйым бюросы» деген дөңгелек мөр 1940 жылға дейін заңды болды. Қаржыландыру мөлшері де өсті. 1937 және 1938 жылдары Ұйым комитетінің мұқтажды-ғына енді 80 мың сомнан бөлінетін болды. Ол кезде Ұйым бюросының төрағалық қызметіне кандидатура-ны өнер істері Басқармасы тағайындайтын. 1933 жылдан 1936 жылдың желтоқсан айына дейін табан аудармастан ҚКСО-ның төрағасы суретші Ф.И. Болкоев болған болса, 1937 жылдан кейін тағайындау, жұмыстан босату, ауыстыру т.б. сондай өзгерістер басталды. 1938 жылдың қараша айына дейін тоғыз төраға ауысты, олардың кейбіреуі 1-2 ай ғана өз қызметінде болды. Мысалы, И.П. Швецов 4-ақ күн жұмыс істеді. Бұл кезең - көбісі суретші емес және де өз қызметтері тұрғысында өнерге ешқандай қатысы жоқ адамдардың басқару кезеңі еді.

1937 жылы алғаш рет шығарма жасау үшін суретшілермен шартқа отыру тәртібі орнатылды. СО Ұйым комитеті ҚазКСР Халық Комиссарлары Кеңесінің жанындағы (ҚазКСР ХКК - СНК КазССР) өнер істері Басқармасымен бірігіп отырып көрменің тақырыптық жоспарын дайындады, онымен суретшілер таныстырылды. Олар өздері таңдаған тақырып бойынша белгілі бір кезеңге шарт жасасты.

Қазақстанның бірінші республикалық көркемөнер көрмесі Алматы қаласындағы Қазақ Ұлттық Көркемсурет галереясында 1937 жылы 5 желтоқсанда ашылды. Бұл күн ҚСО үшін ғана емес, басқалар үшін де айрықша күн болды. Көрме галереяның көрермендер үшін ресми ашылуына орайластырылды. 22 суретші қатысып, 63 шығарма қойылды [3]. Бұл көрме жылсайынғы есеп беру көрмелердің ұйымдас-тырылуының бастамасы болды.

1937 жылдың 5 қыркүйегінде ҚазКСР ХКК жанындағы өнер істері Басқармасы № 219 бұйрық қабылдады. Онда 1 қыркүйектен бастап ҚСО жанындағы көркемөнер курстарын жүйелі түрдегі көркемөнер мектебіне айналдыру, көркемөнер мектебін ҚазКСР ХКК жанындағы өнер істері Басқарма-сының жүйесіне кіретін оқу орындарының тізіміне енгізу туралы айтылған болатын. Бұл мектеп көптеген қиыншылықтармен 1937, 1938 жылдары, бірінші арнайы көркемөнер училищесінің негізін қалайтын бірте-бірте базасына айнала отырып, өз жұмысын жалғастыра берді.

Училищенің бірінші директоры Швецов Иосиф Пантелемонович, одан кейін – Некрасов Николай Алексеевич болды. Алғашқы кезде көркемсурет училищесі өзінің туған Одағының шатыры астынан, бар-жоғы екі-ақ бөлмеге әрең сыйып, орын тепті. Училищеге басқа кеңірек бөлме беру проблемасы көп жылдарға созылды.

Қазақстан Кеңес суретшілерінің I Республикалық құрылтайы.

1940 жылдың 26 маусымында партиялық білім ағарту Үйінде (Пушкин көш.) Қазақстан Кеңес суретшілерінің I Республикалық құрылтайы ашылды. Құрылтай жұмысы 5 күнге созылып 30 маусымда аяқталды. Алдында құрылтайдың ашылуы 12 маусымға

жоспарланған болатын, бірақ республиканың Жоғарғы Кеңесінің сессиясы мен Қазақстанның КП ОК-нің (ЦК КП) пленумына байланысты ол 25-не, кейін 26-на ауыстырылды. Құрылтайдың ашылуына Одақтың ішінде көрме ұйымдастырылды. 1940 жылдың 27 сәуірінде ҚСО, көрме тақырыптық емес, оған барлық суретшілер шығармашылықтарындағы неғұрлым қызықты кез келген жұмыстарымен, алдын ала қарап, сұрыптаудан өткізбей-ақ қатыса алады, - деп хабарлады. Тікелей осы ұсынылған жұмыстар бойынша әр суретшінің Суретшілер одағындағы мүшелігі бекітілді. Көрме Мәскеу комиссиясы мен туысқан республикалар делегаттарының байқауына бағышталған болатын. Алматылық суретшілерден басқа Шымкенттен – 9, Ақтөбеден – 3, Семейден – 5, Қарағандыдан – 5, Оралдан – 3 суретші өз жұмыстарын көрмеге қойды.

1940 жылға дейін СО-ның төрағасы тағайындалатын болған. Қазақстан суретшілерінің I құрылтайы-нан кейін бұл қызметке сайламалы түрде сайланатын болды.

Қазақстан Суретшілер одағы Мәскеуге бекітуге 54 суретшінің тізімін жіберді. Жоғарыда аталмыш Президиум отырысының № 20 хаттамасына сәйкес ҚКСО мүшелігіне 18 адам, кандидаттығына – 23 бекітілді. Бесеуі кәсіби деңгейінің төмендігіне байланысты қабылданбады, 8 адамның кандидатуралары жайында мәселе ашық қалды (жұмыстар санының жетіспеуіне байланысты). I құрылтайданкейін Суретшілер одағының мүшелігіне бекіту КСРО-ның СО арқылы болатын болды. КСРО Ұйым комитетінің 1940 жылғы 10 қазан айындағы хаттамасында былай делінген: Қазақстан Суретшілер одағының құрылуы аяқталды және құрылтайда қабылданған Жарғы Суретшілер одағының барлық мүшелері мен мүшелікке кандидаттары үшін міндетті деп есептелді. Суретшілер одағы 1933 жылы құрылғаннан бастап аралықта талай белестерді бағындырып қазақ бейнелеу өнерінің өркендеуіне елеулі үлес қосты. Алғашқыда XX ғасырдың 20 жылдары қазақ жеріне ресейден келген кәсіби суретшілер мен қазақ топырағынан шыққан тума таланттардың өнерімен қалыптасқан қазақ бейнелеу өнері тарихы бәрімізге белгілі. Қазақ Кеңес Суретшілер одағы құрылмас бұрын 1928 жылдан бастап көшпелі көрме шеруі негізделіп, қазақ өңірлерін аралап халыққа сурет өнерінің құдіретін насихаттап дара жол салған суретшілердің ішінде Ә.Қастеев, Ә.Исмаилов, Б.Сарсенбаев, Қ.Қожықов, А.Ташенов, М.Өскенбаев, А.Қашбаев, Н.Крутильников, Ф.Болкоев, А.Бортников, Н.Соловьев сынды майталмандар болды. Осы тұста бейнелеу өнері салалары-мен қатар жанрлық өнердің қалыптасқан кезеңі еді.

Суретшілер одағы құрылғаннан кейін, одақ суретшілердің басын қосып мемлекеттік тапсырыстарды орындаумен қатар, көрмелер ұйымдастыру және көркем өнерді насихаттау мақсатында 1935 жылы Қазақ ССР Халық комиссарлары кеңесінің шешімімен Көркемсурет галериясын, ал 1938 жылы Алматы Көркемсурет училищесін ашады. 1940 жылы құрылған сегіз облыстық суретшілер одағының қатысуымен Қазақ Кеңес Суретшілер одағының I-республикалық құрылтайы өткізілді.

КСРО Суретшілер Одағының ұйымдастыру комитеті 1941 жылғы жаз мезгілінде Қазақ, Өзбек, Қырғыз республикаларының суретшілерінің туындыларынан құрылған жылжымалы көрмесін Кеңес Одағының қалаларында аралауды ұйымдастыруды жоспарлаған еді. Қазақстаннан 17 суретші, 42 жұмыс-пен ұсынылған. Мәскеуде В.Н. Чепелевтің және Б.В. Веймарнның кіріспе сөздерімен каталог басылып шығарылып үлгерілді. Алдымен көрме Мәскеуде ашылды, бірақ, жұмысын жалғастыра алмады. Соғыс басталып кетті.

ҚСО басшыларының алдында соғыстың алғашқы күндерінен-ақ ұйымның қызметін соғыс уақыты-ның жағдайына бейімдеу және Жеңіске жету ісіне суретшілер қандай үлес қоса алады деген келелі мәселе тұрды.

Тарихи тәжірибеге сүйене отырып, орыс және кеңес өнерінің қалыптасып қалған дәстүрлерін пайдаланып, ҚСО жұмысының негізгі түрі – плакаттар шығару мен басқа да саяси үгіт-насихаттың көркемдік формаларын іздеп табу, СО барлық мүшелері мен кандидаттарының күшін жоғарыда аталған міндеттерді орындауға жұмылдыру, ҚазКСР

СО-ның шығармашылық іс сапарларының қаржысын түгелімен қорғаныс мәні бар шығармалар жасауға жұмсау болып табылды.

Суретшілер сол заманның рухын бейнелей отырып, ұлттық мәнер мен нақышты негіздеді. Соцреалистік жүйедегі тақырыпты өз туындыларында көрсетті. Сол XX ғасырдың бірнеше онжылдықты қамтитын кәсіби бейнелеу өнерінде мәнерлік өзгеріс болғанмен тұрақты тақырып, яғни заман жаңалығы, бейбіт өмір мен жарқын болашаққа, туған жер рухына бағышталды. Сонымен қатар бейнелеу өнерінде сол дәуірдің қол жеткізген жетістіктерін анық та нық сенімділікті көрсету мен халықты жаңа белестерге ынталандыру ұраны айқын көрініс тапты.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Риттих А.А. Первая выставка, организуемая оргкомитетом союза советских художников. // Казахстанская правда. 1933. 08 сентября.

2. БолкоевФ. И. Художники Казахстана в борьбе за социалистическое строительство. Казахстанская правда. 1933. 12 сентября.

3. Қазақстанның суретшілері мен көрмелері. Анықтама. // Л.Г. Плахотная құрастырған). 1 том. 1917-1947жж. Алма-Ата Шевченко атындағы Қазақ Мемлекеттік Көркем Галереясы, 1972, 36 бет.

4. БолкоевФ. И., Декада литературы и искусства Казахстана. Казахстанская правда. 1936.24.05. 9 б.

References:

1. Rittih A. A. first exhibition organized by the Union of Soviet workers. /"I don't know," I said. 1933. 08 September.

2. Bolkoefv. I. Khudozhniks of Kazakhstan in the fight for socialist construction. "I don't know," he said. 1933. September 12.

3.exhibitions and exhibitions of artists of Kazakhstan. Definition. // Compiled by L. G. Plakhotnaya). Volume 1. 1917-1947. Kazakh State Art Gallery named after Alma-Ata Shevchenko, 1972, page 36.

4. Bolkoefv. I., The Decade of literature and art of Kazakhstan. "I don't know," he said. 1936.24.05. 9 p.